

Základy matematiky a statistiky pro humanitní obory II

Vojtěch Kovář

Fakulta informatiky, Masarykova univerzita
Botanická 68a, 60200 Brno, Czech Republic
xkovar3@fi.muni.cz

část 6

Obsah přednášky

Typy pravděpodobnostních rozložení

Zipfův zákon

Zákon velkých čísel

Testování hypotéz

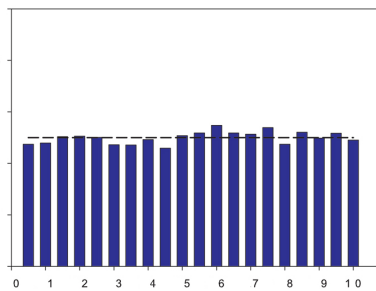
Pravděpodobnostní rozložení

- ▶ Funkce, která každé hodnotě přiřadí pravděpodobnost jejího výskytu
  - ▶ vyjadřujeme obvykle grafem
  - ▶ může být odvozena ze statistického souboru
- ▶ Často rozložení aproximujeme "ideální" funkcí
  - ▶ vyjádřitelnou vzorcem
  - ▶ určíme **typ** pravděpodobnostního rozložení
- ▶ Nejčastější typy rozložení
  - ▶ využití pro velkou škálu jevů
  - ▶ uniformní rozložení, normální rozložení, Zipfovo rozložení

Uniformní rozložení

- ▶ Všechny možnosti mají stejnou pravděpodobnost
  - ▶ např. házení (vyváženou) kostkou
  - ▶ možnosti 1, 2, 3, 4, 5, 6 mají pravděpodobnost 1/6
  - ▶ ostatní mají 0
  - ▶ grafem jsou body tvořící úsečku

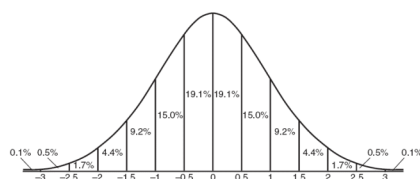
Uniformní rozložení: příklad

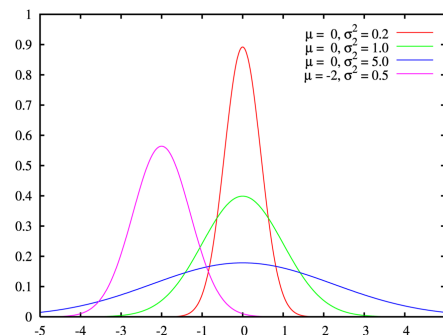
Normální rozložení

- ▶ Normální rozložení
  - ▶ různé vlastnosti populací
  - ▶ např. výška, váha (slonů, lidí)
  - ▶ nejpravděpodobnější hodnoty jsou ty, které jsou blízké průměru
  - ▶ hodnoty vzdálenější od průměru jsou málo pravděpodobné
  - ▶ grafem jsou body tvořící „zvon“ s osou v průměrné hodnotě

Normální rozložení: příklad

Normální rozložení: příklad

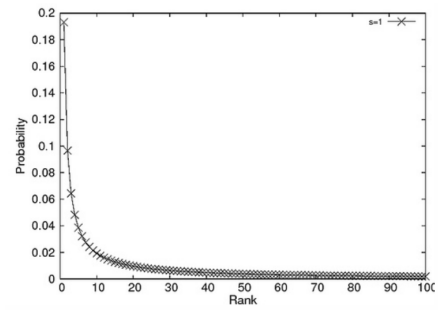

Zipfovo rozložení

▶ Zipfovo rozložení

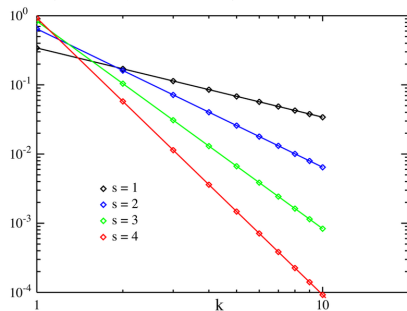
- ▶ několik málo hodnot má velkou pravděpodobnost
- ▶ pravděpodobnost dalších v pořadí prudce klesá
- ▶ velmi velmi mnoho hodnot s malou pravděpodobností
- ▶ tzv. „long tail“, „fat tail“
- ▶ např. první hodnota má pravděpodobnost n , druhá $n/2$, třetí $n/3$ atd.
- ▶ velmi často výstižně popisuje reálné distribuce (často překvapivě)

Zipfovo rozložení: příklad

Zipfovo rozložení: logaritmické osy

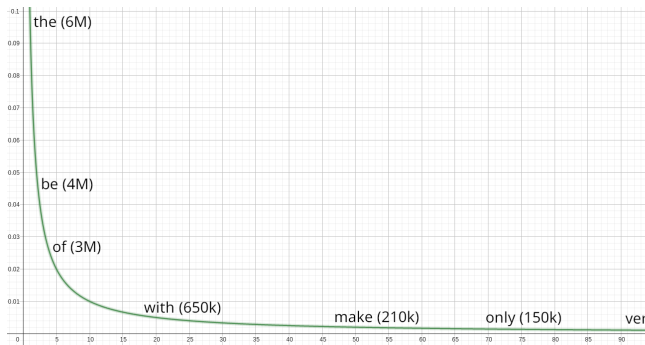
V případě logaritmických os tvoří graf Zipfova rozložení přímku

Zipfův zákon

- ▶ Zipfovo rozložení dobře popisuje rozložení jazykových jevů
  - ▶ nejfrekventovanější jevy pokrývají většinu jazyka
  - ▶ frekvence (pravděpodobnost výskytu) je nepřímo úměrná pořadí podle frekvence
- ▶ Např. výskytu slov v angličtině
  - ▶ „the“ tvoří 7 % slovních výskytů
  - ▶ „of“ tvoří 3,5 % slovních výskytů
  - ▶ polovinu anglického korpusu pokrývá 135 nejčastějších slov
- ▶ Zipfův zákon v přirozeném jazyce platí, kam se podíváte

Zipfův zákon

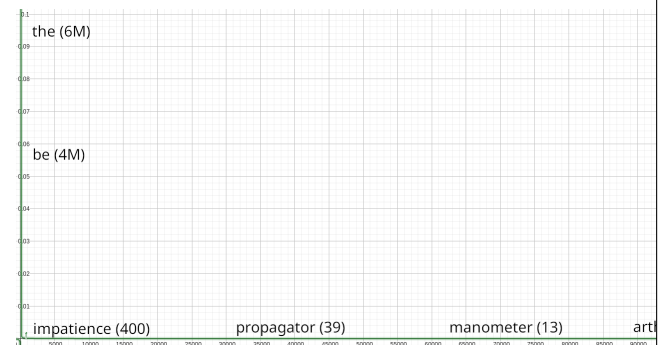
Zipfův zákon

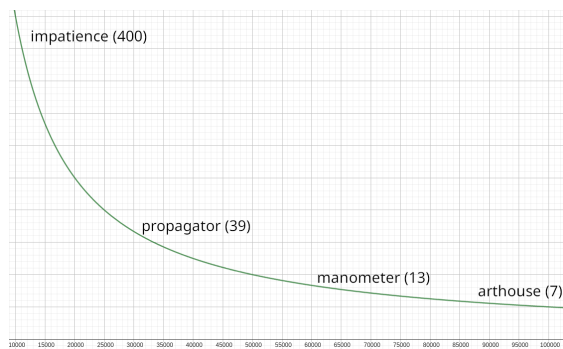
Zipfův zákon

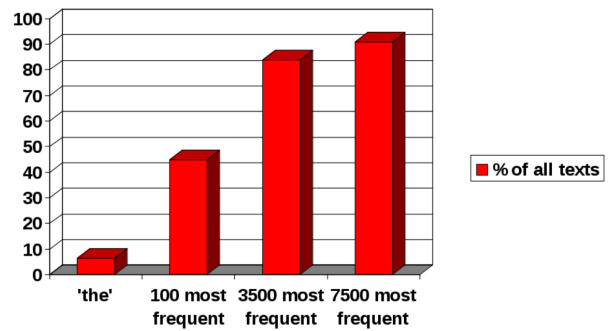
Zipfův zákon

Zipfův zákon

Zipfův zákon

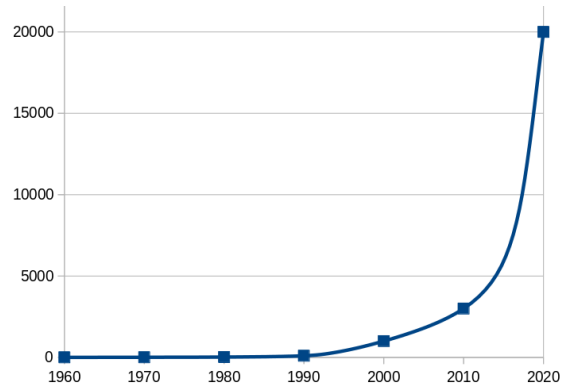

Oxford English Dictionary: about 300,000 entries

Zipfův zákon

Slovo	pozice	frekvence	pozice x frekvence
the	1	6,000,000	6,000,000
to	10	900,000	9,000,000
as	100	90,000	9,000,000
playing	1000	9,000	9,000,000
paint	2000	4,000	8,000,000
amateur	10,000	700	7,000,000

Velikost anglických korpusů

Zipfův zákon – zajímavosti

- ▶ Platí pro většinu přirozených jazyků
  - ▶ dokonce i pro sekvence náhodně volených znaků (vč. mezery)
  - ▶ pro širokou škálu jevů (distribuce významů slov, syntaktických vazeb, ...)
  - ▶ je třeba s ním vždy počítat
- ▶ „Ekonomické pravidlo“ 80 : 20
  - ▶ 80 % problému vyřešíme s 20% úsilím
  - ▶ alternativní formulace Zipfova zákona
- ▶ Platí i pro mnoho „nejazykových“ jevů
  - ▶ počet obyvatel měst, platy, velikost společnosti, ...

Zákon velkých čísel

- ▶ **Potřeba velkých dat**
  - ▶ čím více pokusů provádíme nad určitým pravděpodobnostním rozložením, tím více se průměr pokusů blíží očekávané hodnotě (průměru) tohoto pravděpodobnostního rozložení
- ▶ **Alternativně**
  - ▶ čím více dat máme, tím méně náhodných odchylek budou obsahovat
- ▶ **Například**
  - ▶ pokud budeme sledovat jednu molekulu vody v moři, bude se její pohyb jevit náhodný
  - ▶ pokud budeme sledovat významný podíl molekul, jsme schopni pozorovat vlnění, příliv a odliv, mořské proudy...

Zákon velkých čísel

- ▶ Platí ve všech oblastech statistiky
  - ▶ pokud budeme mít jazykový korpus o např. 100 slovech, jsme příliš ovlivněni náhodností výběru a statistické charakteristiky nemají smysl
  - ▶ → korpusy o velikosti miliard slov

Statistické testování hypotéz

- ▶ **Cíl: statistická průkaznost**
  - ▶ ověřit, zda příslušná statistická data potvrzují nějakou hypotézu
- ▶ **Příklad: hádání karet**
  - ▶ člověk se pokouší uhádnout barvu karty, která je mu ukázána z rubu
  - ▶ kolikrát musí uhodnout (např. z 25 pokusů), abychom mohli říct, že „je jasnovidce“?
  - ▶ uhádne 5x – nejspíš náhoda
  - ▶ uhádne 24x – nejspíš „je jasnovidce“
  - ▶ uhádne 11x – ?
  - ▶ jak určit hranici?

Statistické testování hypotéz

- ▶ I 25 úspěšných pokusů může být náhoda
  - ▶ vyloučit to neumíme
  - ▶ umíme ale vyjádřit pravděpodobnost takové události

Statistické testování hypotéz: pojmy

- ▶ Nulová hypotéza H_0
  - ▶ výchozí názor, který chceme vyvrátit
  - ▶ musíme ji umět vyčíslit
  - ▶ „dotyčný hádá náhodně“
- ▶ Alternativní hypotéza H_1
  - ▶ ta, pro kterou hledáme oporu v datech
  - ▶ doplněk nulové hypotézy (třetí možnost neexistuje)
  - ▶ „dotyčný nehádá náhodně“
- ▶ Chyba typu I
  - ▶ potvrdíme alternativní hypotézu, ta přitom neplatí
  - ▶ prohlásíme dotyčného za jasnovidce, ten přitom jen tipoval
  - ▶ chceme minimalizovat pravděpodobnost této chyby

Statistické testování hypotéz: pravděpodobnost chyby

- ▶ Pravděpodobnost chyby
  - ▶ 1 tip má pravděpodobnost úspěchu 1/4
  - ▶ 25/25 úspěšných pokusů: $(1/4)^{25}$, tj. cca 10^{-15}
  - ▶ (předpokládáme, že pokusy jsou nezávislé)
  - ▶ → pokud v případě 25 úspěšných pokusů prohlásíme dotyčného za jasnovidce, spleteme se s pravděpodobností cca 10^{-15}
- ▶ Statistická průkaznost
  - ▶ pokud pravděpodobnost chyby je menší než 1-5 %
  - ▶ došlo k **vyvrácení nulové hypotézy**
  - ▶ = alternativní hypotéza byla statisticky prokázána
  - ▶ 1 % odpovídá 12/25 úspěšným pokusům v hádání karet

Statistické testování hypotéz: nástrahy

- ▶ Opakování pokusů
  - ▶ pokud zopakujeme pokus vícekrát, pravděpodobnost chyby se zvětšuje
  - ▶ musíme uvažovat všechny provedené pokusy
- ▶ Pokud se nepodaří vyvrátit nulovou hypotézu
  - ▶ neznamená to, že nulová hypotéza platí
  - ▶ „nepodařilo se prokázat souvislost“ $\neq$ „podařilo se prokázat, že souvislost neexistuje“
  - ▶ podobně neprokázání viny u soudu neprokazuje nevinu obžalovaného